

Hållbar utveckling kräver hänsyn till miljön

Sverige har åtagit sig att verka för en hållbar utveckling och Sveriges riksdag har slagit fast att svenskt utvecklingssamarbete ska bidra till hållbart nyttjande av naturresurser och omsorg om miljön. Detta har satt tydliga avtryck i Sidas verksamhet.

Miljöeffekter har stor inverkan på den ekonomiska och sociala utvecklingen. Det går inte att avfärda miljöfrågan som ett ”lyxproblem”. En verklig utveckling och fattigdomsbekämpning kan bara ske om man samtidigt värnar om naturresurser och miljö.

”Miljö” är dock inget enskilt område som kan skiljas ut och överlämnas till experter, utan det är frågor som är intimt kopplade till andra utvecklingsfrågor. Sida försöker hantera den hållbara utvecklingens utmaning utifrån ett helhetsperspektiv.

Miljö och fattigdom

Fattigdom förvärras ofta av den miljöförstöring som sker i u-länderna och ibland leder fattigdom till miljöförstöring därför att mycket fattiga människor tvingas utnyttja naturresurser på ett ohållbart sätt för att säkerställa sin överlevnad.

Den fattige har – definitionsmässigt – små resurser och är därför extra beroende av naturresurser i den närliggande miljön. Om det exempelvis finns rent vatten, fiskemöjligheter, brännved eller bete har även de som föds utan egendom bättre chans att försörja sig. Men om dessa resurser utarmas slår det hårt mot den fattige.

Av allt att döma drabbas fattiga människor också hårt av globala miljöproblem, i synnerhet de globala klimatförändringarna till följd av utsläpp av koldioxid och andra växthusgaser. Det är högst sannolikt, om än inte fullt ut bevisat, att de allt oftare förekommande extrema vädersituationerna som orkaner och skyfall beror på klimatförändringar.

När klimatet blir varmare kommer havsnivån med all sannolikhet att stiga och hårdast kommer de fattiga drabbas därför att de inte har resurser att möta förändringarna. Det har exempelvis beräknats att 70 miljoner invånare i Bangladesh skulle tvingas på flykt om havsytan skulle höjas en meter.

Fattigdom är mer än brist på inkomst. I fattiga människors egen syn på fattigdomen betonas, enligt en undersökning som Världsbanken har gjort, bristen på respekt, bristen på utvecklingsmöjligheter och den sårbara livssituationen som några av de tyngsta bördorna. För 80 procent av de tillfrågade var tillgången på friskt vatten den, näst inkomsten, viktigaste frågan medan 40 procent av de tillfrågade spontant pekade på torka, översvämningar, brist på brännved, föroreningar och jorderosion som svåra problem.

Överbetning och annat överutnyttjande av sårbara och begränsade naturresurser är typiska samband mellan fattigdom och miljö i agrara samhällen. För att över huvud taget klara sin överlevnad tvingas den fattige att exploatera de resurser som finns, och i takt med att resurserna krymper måste nya resurser exploateras i en ond cirkel.

Miljö och mänskliga rättigheter

Det står idag klart att en fungerande miljö är en av förutsättningarna för mänskliga rättigheter. Rätten till liv och personlig säkerhet och rätten till föda som är tillräcklig för hälsa och välbefinnande tas upp i FN:s förklaring om de mänskliga rättigheterna från 1948, och kan knappast uppfyllas utan att miljön bevaras.

Om skövlandet av ett mangroveträsk medför att lokalbefolkningen blir av med fisket och därmed drabbas av undernäring, så kan det beskrivas som en kränkning av dessa människors mänskliga rättigheter.

Ökad fattigdom efter orkanen Mitchs framfart

Orkanen Mitch som svepte fram över Centralamerika hösten 1998 krävde tiotusentals liv och lämnade en miljon människor hemlösa. Kombinationen av fattigdom, sociala orättvisor och allvarlig miljöförstöring bidrog till att katastrofen blev så förödande.

Men stärkta mänskliga rättigheter är också en förutsättning för att miljön ska kunna skyddas och naturresurserna bevaras.

Sambanden mellan miljö och mänskliga rättigheter speglas kraftfullt i Agenda 21, ett av slutdokumenten från FN-konferensen om miljö och utveckling i Rio de Janeiro 1992. Det breda synsättet i Agenda 21 innebär att rätten till liv och säkerhet, skydd inför lagen, demokratiskt styrelse-skick och åsikts- och yttrandefrihet ses som lika intimt förknippade med miljöarbetet som rätten till mat, hälsa, en rimlig levnadsstandard, tillfredstillande arbetsförhållanden och utbildning.

I samhällen där invånarna i stor utsträckning kan utöva sina politiska och medborgerliga rättigheter kan miljöövergrepp lättare förhindras. I synnerhet skulle fattiga människor som är starkt beroende av ett hållbart nyttjande av naturresurser vara hjälpta av att kunna utöva sina rättigheter med större kraft än idag.

Miljöförstöring, livsvillkor och konflikter

Fattigdom sägs kunna utgöra grogrunden för konflikter inom och mellan nationer. Men en närmare analys pekar på att det inte är fattigdomen som sådan, utan en snabb försämring av levnadsvillkoren som gör människor mottagliga för idéer om att lösa problem med våld och som får unga män att ansluta sig till arméer eller band för att döda och röva.

När många människor förlorar sitt uppehälle eller aldrig ens får en chans till ett uppehälle hotas samhällets stabilitet och risken för våldsamma konflikter ökar.

Mer än halva jordens befolkning försörjer sig på jordbruk, som därför har en nyckelroll när det gäller att ge människor ett uppehälle.

Jordbruket som försörjare kan svikta av olika skäl. När befolkningen växer kanske det inte finns nog med mark att odla upp. Jordbruksmarken kan också ha utarmats av miljöpåverkan och tillgången på jord kan vara ojämnt fördelad.

I Rwanda, mot slutet av 1980-talet, kollapsade jordbruket av alla dessa tre skäl i kombination. Folket drabbades av hungersnöd och stora skaror människor förlorade uppehållet. Detta, i kombination med regeringens oförmåga att hantera krisen, var upprinnelsen till folkmordet i Rwanda på 1990-talet.

Många konflikter beskrivs i termer av etniska konflikter (Kosovo) eller strider om naturtill-

gångar (Sierra Leone). Men utan arméer av unga män och pojkar som berövats hoppet om ett ”vanligt” liv, skulle människor av olika etniskt ursprung kunnat försätta att leva sida vid sida och makthungliga eliter hade fått söka andra vägar än våld för sina ambitioner.

För att stävja framtida konflikter är det av avgörande betydelse att kunna skapa och upprätthålla människors uppehälle. Det kräver att miljö- och naturresurser bibehålls över en nivå som långsiktigt kan trygga basen för människors uppehälle.

Miljö och hälsa

Fattiga människor drabbas hårdast av miljöskador i form av dålig luft, förorenat vatten och risk för skadeinsekter och sjukdomar eftersom de inte har möjlighet att skydda sig eller söka sig till tryggare omgivningar.

Om man inkluderar hemmet och den närmaste omgivningen i miljön, så är dåliga sanitära förhållanden och luftföroreningar från eldstaden stora miljörelaterade hälsofaror. Trångt boende, brist på rent vatten och illa fungerande toalettssystem gör att smitta sprids från mänsklig avföring till dricksvatten och mat.

Bristfällig hantering av fast avfall innebär också hälsohot genom att råttor, kackerlackor och flugor frodas och kan sprida smitta.

Förekomsten av malaria och andra sjukdomar som sprids med värddjur påverkas av rådande

En stor del av Sidas biståndsmedel går till verksamheter med miljö som huvudsakligt mål eller delmål. Här följer några exempel som kan illustrera innebörden av Sidas policy för hållbar utveckling:

– Oberoende miljöorganisationer i Syd får finansiellt stöd från Sida, bland annat genom Naturskyddsföreningen och Världsnaturfonden, vilket leder till breda kontaktytor mellan aktiva i miljöorganisationer i Syd och Nord.

– I Vietnam har Sida stött framväxten av en nationell miljöpolicy och stödjer uppbyggnaden av den nya miljömyndigheten, som behövs när trycket på miljön växer från turism, industri och fiske.

– Sida har bidragit till att finansiera reningsverk för avloppsvatten i Litauen och även stött modernisering av lokala VA-bolag med sikte på långsiktigt hållbar hantering av vattenresurserna.

miljöförhållanden, som vattenföroreningar och ändrat klimat. Med beräknad stigande global medeltemperatur på 3–5°C (år 2100) kommer malaria att spridas till områden som inte är drabbade idag och 60 procent av världens befolkning antas bli exponerade för malaria, mot 45 procent idag.

Svalt och undernäring som följd av utarmning av jordbruksmark är ett av många fattigdomsrelaterade hälsoproblem som delvis har miljöbakgrund.

När mangroveskog huggs ner för att bereda plats för räkodlingar för export slås det lokala fisket ut med svåra följder för människors näringsintag. Bara i Asien är över en miljard människor beroende av fisk och andra vattenlevande djur i kustzonen som främsta källa för protein.

Torka, skyfall och andra miljökatastrofer som driver människor på flykt leder till svåra umbäranden i form av undernäring, smittsamma epidemier och psykisk ohälsa.

Tillväxt och miljö

Ekonomisk tillväxt är önskvärd för att fattiga människor ska kunna få ökade inkomster. Men tål miljön mer tillväxt?

Det är tillväxtens innehåll och vilken typ av miljöbelastning och förslitning av naturresurser det är frågan om, som är avgörande för hur

tillväxt och miljö samspelar och sambanden är långt ifrån enkla och entydiga.

Traditionella ekonomiska analyser har misslyckats både med att värdera tillväxtens innehåll och dess beroende av naturmiljön och de ekologiska tjänster som denna levererar. Exempel på sådana tjänster är naturens egen rening av luft och vatten, biologisk produktion av allt ifrån skog till fisk och upprätthållande av biologisk mångfald.

Ofta sätter man likhetstecken mellan ökande BNP och tillväxt, men en närmare analys visar att BNP kan öka trots att nationalinkomsten minskar, det vill säga tillväxten är negativ. Detta kan inträffa om produktionen sker till priset av att kapitalet förbrukas – antingen traditionellt kapital i form av fastigheter och maskiner, eller naturkapital exempelvis i form av skogar och jordbruksmark.

För trettio år sedan varnades det för att ändliga naturtillgångar som metaller och olja snart skulle ta slut. Men spådomen kom på skam eftersom marknaden på olika sätt anpassar sig till en förväntad bristsituation.

Ironiskt nog är det i stället de resurser som kallas ”förnybara” som hotas allt mer. Ett av skälen till det är att ökad ”efterfrågan” på exempelvis naturlig vattenrening eller upptag av koldioxid inte möts av stigande priser, eller inte av något pris alls, eftersom resurserna inte ägs av någon eller ägs gemensamt.

Många av de förnybara resurserna är känsliga för exploatering och om ekonomisk tillväxt ökar trycket på dem så kan miljöekonomiska styrmedel införas för att dämpa efterfrågan på de mest utsatta resurserna.

Så verkar Sida för hållbar utveckling

Sidas utgångspunkt är att varje land själv bär ansvaret för sin miljö och sina naturresurser och att samarbetspartnerns behov ligger till grund för utvecklingssamarbetet. Därför lägger Sida stor vikt vid att stärka och utveckla samarbetslandets egen förmåga att analysera och ta itu med sina miljöproblemen.

Inom Sida verkar vi för att miljöhänsyn ska finnas med som en av de självklara förutsättningarna för varje strategi, varje överläggning med samarbetspartners och varje beslut. Vi strävar efter att sprida förståelse för att miljöhänsyn är en grundförutsättning för att utvecklingen ska bli hållbar och därmed framgångs-

– Kunnig rapportering om miljöfrågor i media kan bidra till förståelsen för att det krävs folkligt deltagande för att skydda miljön. Makere-universitetet i Uganda är ett av många utbildningsställen som får stöd från Sida i syfte att stärka en god och kunnig journalistik om miljöfrågor.

– I Tanzania stödjer Sida ett omfattande program för landsbygdsutveckling. Genom att verka för böndernas äganderätt till mark och utveckling av metoder

att bruka marken har produktionen av grödor ökat samtidigt som tidigare skogsskövling och marksлитage från bete har hejdats.

– Många personer utbildas varje år om miljö och hållbarhet genom Sidas program för internationella kurser. Vissa kurser är specifikt inriktade på miljöfrågor och i kurser med annan inriktning integreras miljöaspekterna i utbildningen.

rik. Varje Sidamedarbetare ska förstå vikten av detta och själv ta ansvar för att miljöaspekter beaktas från första början och genom hela aktiviteten.

Sidas miljöledningssystem är ett redskap för att genomsyra organisationen med miljötänkande. Det ger ledning för hur miljöaspekter ska integreras i policy för olika sakområden – exempelvis utbildning, hälsa och energi – och i miljöledningssystemet ingår en handlingsplan som berör hela Sida och som uppdateras med jämna mellanrum.

Sida tillämpar ett antal metoder för att integrera miljötänkandet i all verksamhet, för att analysera samband och för att följa upp resultaten sedan projekt har genomförts. Några av metoderna är:

- strategiska miljöanalyser på landnivå* (översiktlig bedömning av landets förutsättningar för hållbar utveckling),
- miljöanalyser på sektornivå,*
- miljökonsekvensbeskrivning inför varje projekt som en del av beslutsunderlaget,*
- Sida utvecklar också särskilda indikatorer som används för att analysera och följa upp utfallet för gjorda insatser.
- miljöekonomiska analyser för att tydligare se den ekonomiska nyttan och kostnaden av positiva och negativa miljöeffekter.

Sidas personal genomgår kontinuerligt utbildning för att miljötänkandet skall föras ut i hela organisationen.

* genomförs med hjälp av skriftliga handledningar och med tillgång till expertrådgivning

Läs mera i följande rapporter

(som var och en innehåller omfattande litteraturlistor)

Abiri, E., Miljö och mänskliga rättigheter – samband och motsättningar, Sida, 2001.

Kjellén, M., Health and Environment, Sida, 2001.

Ohlsson, L., Livelihood Conflicts: Linking poverty and environment as causes of conflict, Sida, 2002.

Sterner, T., Tillväxt och miljö, Sida, 2000.

Sterner, T., Segnestam, M., Miljö och fattigdom, Sida, 2001.

Sustainable Development Update (nyhetsbrev), www.albaeco.com/sdu/newsletter.htm

Environment, Development & Conflict (nyhetsbrev), www.padrigu.gu.se/EDCNews

Kasperson R. E., Kasperson J. X., Climate Change, Vulnerability, and Social Justice, Stockholm Environment Institute, ISBN 91-88714-73-X, www.sei.se

Rapporter publicerade av Sida kan hämtas på www.sida.se

STYRELSEN FÖR INTERNATIONELLT
UTVECKLINGSSAMARBETE

S-105 25 Stockholm

Tel: 08-698 50 00

Fax: 08-20 88 64

www.sida.se